

ΚΤΗΜΑ ΕΣ ΑΕΙ

Θάνος Μ. Βερέμης

Ομότιμος Καθηγητής Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Τα μεγάλα έργα μας φέρνουν αντιμέτωπους με δύο βασικά αλλά αταίριαστα στοιχεία της δυτικής μας παράδοσης: Της λογικής και της πίστης. Μολονότι η σύνθεση των δύο αποδείχθηκε αδύνατη, η συγκατοίκηση προκαλεί πάντοτε μια ένταση που εγγυάται για την ζωντάνια του πολιτισμού μας.

Η πολιτική ιστορία του Θουκυδίδη είναι σίγουρα ελληνική εφεύρεση. Πρόκειται για την αναζήτηση της ισχύος στις σχέσεις των κοινωνιών, αλλά ειδικότερα στην πόλη-κράτος, μια ιδεώδη κοιτίδα για την ανάπτυξη του πολιτισμού. Η αφοσίωση στο πνεύμα της πόλης προϋποθέτει μια πίστη του πολίτη, πίστη σχετική με την χριστιανική πίστη στην αθανασία της ψυχής. Χωρίς την αφοσίωση αυτή ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης δεν θα μπορούσαν να αφιερώσουν κάποια από τα σημαντικότερα έργα τους στο καλό της πολιτείας.

Ο Θουκυδίδης καταγράφει και ερμηνεύει την καίρια καμπή στην ιστορία της Αθήνας. Η μελέτη της λειτουργίας της αθηναϊκής πολιτείας του επιτρέπει να δημιουργήσει κανόνες διακυβέρνησης, που θεωρεί «κτήμα ες αεί». Οι προσωπικότητες που παρελαύνουν στο έργο του, ο Περικλής, ο Θεμιστοκλής, ο Νίκιας, ο Κλέων και ο Αλκιβιάδης αποκτούν οντότητα από τις περιγραφές του. Η ταύτιση των πολιτών με την πόλη-κράτος καλλιεργεί μία κοινοτική συνείδηση που περιφρονεί τον ατομικισμό, ο οποίος για τους αρχαίους Αθηναίους ήταν η ταυτότητα του βάρβαρου. Ο Θουκυδίδης, όπως όλοι οι συγκαίρινοί του, έδειχνε μεγάλο ενδιαφέρον για την Σπάρτη, τον αντίποδα της Αθήνας. Θαύμαζε την πειθαρχία των πολιτών της, την μαχητικότητά τους καθώς και τον λιτό τους βίο. Ως συντηρητικός έβλεπε στους Σπαρτιάτες τις αρετές που απουσίαζαν στην Αθήνα. Ο τελικός τους θρίαμβος δεν θα τον ξάφνιαζε, αν ζούσε για να δει το τέλος του, κατά τον ίδιο, μεγαλύτερου από όλους τους πολέμους, του Πελοποννησιακού. Ο πόλεμος, για τον Θουκυδίδη, εκπροσωπεί την κίνηση στην ιστορία σε αντίθεση με την ειρήνη, που σημαίνει την στάση. Η στάση δημιουργεί έργα πολιτισμού, τα οποία καταστρέφει ο πόλεμος – κίνηση μαζί με την ελληνικότητα. Αν αναζητήσουμε στον Θουκυδίδη την έννοια αυτή, θα καταλήξουμε σε εκείνο το υπέροχο «φιλοκαλούμεν μετ' ευτελείας» στον Επιτάφιο του Περικλέους. Για τον μελαγχολικό εξόριστο και τον απολογητή της ανθρώπινης αδυναμίας, όλες οι μεγάλες κατακτήσεις της κοινωνίας των ανθρώπων θα παρέλθουν και θα ξεχαστούν. Μόνον η ιστορία, ως «κτήμα ες αεί» θα μένει για να τις

θυμίζει. Όμως μέσα από τα περαστικά γεγονότα του Πελοποννησιακού πολέμου θα προέλθουν χαρακτηριστικά του πολιτικού βίου, που θα ισχύουν για πάντα. Ως πολιτικός ιστορικός δεν επιχειρεί να εμβαθύνει στα κοινωνικά και οικονομικά φαινόμενα της εποχής του. Ίσως πίστευε, ότι οι κοινωνίες διανύουν την κυκλική τους κίνηση και επαναλαμβάνονται. Οι ανθρωπίνι χαρακτήρες είναι μοναδικοί και σημαδεύουν μια ολόκληρη εποχή. Μοναδικοί είναι και οι πολιτικοί που χαρακτηρίζονται από μετριοπάθεια – την μεγαλύτερη κατάκτηση του πολιτικού. Πόσο διαφορετικός υπήρξε ο Θουκυδίδης από τους κατοπινούς Ευρωπαίους ιστορικούς; Η ιστορία του ασχολείται μόνο με τα τρέχοντα γεγονότα και όχι με τα περασμένα. Εξαιρέσεις αποτελούν προσωπικότητες σαν τον Θεμιστοκλή, που έθεσε τα θεμέλια της αθηναϊκής αυτοκρατορίας. Το ότι ο Θουκυδίδης άσκησε μεγάλη επιρροή στον Thomas Hobbes, τον απαισιόδοξο απολογητή της απολυταρχίας του 17ου αιώνα, είναι γεγονός ευεξήγητο. Ο αρχαίος ιστορικός έγινε πηγή έμπνευσης για τον Hobbes, γιατί έθεσε την αναζήτηση της ισχύος στο επίκεντρο του έργου του. Και οι δυο διατηρούν ελάχιστες ελπίδες ότι οι άνθρωποι μπορούν να αλλάξουν την πολιτική συμπεριφορά τους και συνεπώς το πεπρωμένο της ανθρωπότητας. Το βάρος της σωτηρίας πέφτει στους ικανούς ηγέτες.

Ως αριστοκράτης από ιδιοσυγκρασία, ο Θουκυδίδης πίστευε στους άριστους πολιτικούς, όπως υπήρξε ο Περικλής. Αντίθετα, δεν εμπιστευόταν τους μεγάλους αριθμούς της εκκλησίας του Δήμου, που ασκούσαν περιορισμούς στο έργο των πολιτικών.

Από τις μεγάλες επιτυχίες του έργου του ήταν η διάκριση ανάμεσα στις σημαντικές αιτίες και τις συγκυριακές αφορμές ενός πολέμου. Η πραγματική αιτία του Πελοποννησιακού πολέμου υπήρξε η αυξανόμενη ισχύς της Αθήνας, την οποία η Σπάρτη προσελάμβανε ως απειλή για την δική της ασφάλεια.

Ο μεγάλος Γερμανός πολιτικός φιλόσοφος, Leo Strauss, έδωσε την δικιά του ερμηνεία για τον Αθηναίο ιστορικό: «Η διαφορά του Θουκυδίδη από τον Πλάτωνα είναι ότι ο πρώτος υπήρξε στην φιλοσοφία του προ-Σωκρατικός. Το έργο του είναι δυνατό να γίνει αντιληπτό μέσα από την σκέψη του Ηράκλειτου. Οι φυσιοκράτες αναζητούσαν την ερμηνεία του *όλου*, που δεν ήταν η γνώση του *μέρους*. Οι προ-Σωκρατικοί χρειάζονταν κάτι σαν την ιστορία του Θουκυδίδη, για να κατανοήσουν την αναζήτηση της αλήθειας που αφορούσε σε όλα τα ανθρώπινα.»